

**КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД
У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ
МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ**

УДК 159.9+159.923.2
ББК 88.4
К 86

Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту людини
Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 11 від 11.06.2014 р.)

Рецензенти:

Гриць А. М. – доктор психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник лабораторії психології соціально дезадаптованих неповнолітніх Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України;
Кологривова Е. І. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету.

Авторський колектив:

Лозова О.М., Міляева В.Р., Вакуліч Т.М., Кайріс О. Д., Лебідь Н. К., Нагула О. Л., Піркова О. Д., Подшивайлова Л. І., Подшивайлов М. М., Таран О. П., Тохтамиш О. М., Циганчук Т. В., Бреус Ю. В., Конопля О. А., Макарова Н. М., Рафіков О. Р., Юревич А. Ю.

К 86 Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх психологів: моногр. / авт. кол.; під наук. ред. Лозової О.М. – Вінниця: "Віндрук", 2014. – 184 с.

ISBN 978-966-96616-8-5

УДК 159.9+159.923.2
ББК 88.4

©Авторський колектив, 2014
© Лозова О.М. (укладач), 2014

ЗМІСТ

Синергійність наукових досліджень професіогенезу психологів: компетентнісний підхід (О.М. Лозова)	5
РОЗДІЛ 1. КЛЮЧОВІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	
1.1. Компетентнісні виміри професії психолога (Л. І. Подшивайлова, М. М. Подшивайлов)	12
1.2. Етична компетентність психолога-практика (О.Д. Піркова)	32
1.3. Підготовка студентів до просвітницько-консультативної діяльності з формування компетентного батьківства (О.Л. Нагула)	40
1.4. Студентська група як чинник набуття професійної компетентності (О.Д. Кайріс).....	67
1.5. Складові компетенції студентів щодо соціально-психологічних явищ міграції, маргіналізації, асиміляції на українських теренах (О.М. Тохтамиш)	76
РОЗДІЛ 2. ОСОБИСТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАБУТТЯ СТУДЕНТАМИ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ	
2.1. Розвиток потенціалу особистості студентів в умовах освітнього середовища вищого навчального закладу (Міляева В.Р., Лебідь Н.К., Бреус Ю.В.)	85
2.2. Психосемантичний зміст картини світу професій абітурієнтів психологічних спеціальностей (О.М. Лозова, А.Ю. Юревич)	106
2.3. Лідерські якості студентів-психологів як складова їхньої професійної компетентності (Н.М. Дятленко).....	125
2.4. Особливості формування стресостійності у студентів вищих навчальних закладів (Т.В. Циганчук)	134
2.5. Вікова зумовленість суб'єктивної оцінки стресових подій (О.П. Таран, Н.М. Макарова)	151
2.6. Цінність орієнтації студентів-психологів з різними репертуарами життєвих ролей (Т.М. Вакуліч, О.Р. Рафіков)	157
2.7. Самоактуалізація особистості студента у зв'язку з проявами захисних механізмів психіки (О.М. Тохтамиш, О.А. Конопля)	165

СИНЕРГІЙНІСТЬ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ ПСИХОЛОГІВ: КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД

Вельмишановний читачу!

Книжка, яку Ви тримаєте в руках, стала результатом останніх наукових досліджень викладачів, аспірантів і магістрантів кафедри практичної психології Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка. В тому чи іншому аспекті кожна наведена тут стаття торкається компетентностей майбутніх фахівців у галузі психології, зокрема, практичних психологів. Виконані під об'єднавчою ідеєю науково-дослідної теми кафедри («Змістові та мотиваційні аспекти формування професійних компетентностей майбутніх психологів»), інкорпоровані до наукової діяльності Інституту людини, ці дослідження кореспондують із загальноуніверситетським дослідницьким напрямом: «Філософські, освітологічні та методичні засади компетентнісної особистісно-професійної багатопрофільної університетської освіти».

Наукова діяльність кафедри практичної психології реалізується викладачами, аспірантами та студентами шляхом наукових розробок, висвітлених у наукових публікаціях. Викладачі кафедри проводять наукові та науково-практичні семінари, беруть участь у конференціях, симпозіумах, інших наукових заходах на Батьківщині і за кордоном. Великою мірою науково-дослідна робота спрямована на розробку й видання підручників, навчальних посібників та програмно-методичних матеріалів для організації навчального процесу. Публікація результатів досліджень передбачає їх подальше використання в навчальному процесі та в сфері практичної діяльності: на базі наукових досліджень започатковуються нові нормативні курси, спецкурси та спецпрактикуми для студентів психологічних спеціальностей.

У розміщеній в цій книзі статті доцентів кафедри Л. І. Подшивайлової та М. М. Подшивайлова «Компетентнісні виміри професії психолога» описано зміст соціальної, особистісної та професійної компетентності психолога; розглянуто критерії професійної придатності до психологічної діяльності, професійні протипоказання; розкрито систему умінь вирішувати типові задачі діяльності при здійсненні виробничих функцій; подано кваліфікаційну характеристику посади психолога та модель особистості практичного психолога.

Доцент кафедри О. Д. Піркова із залученням власного психотерапевтичного досвіду та досвіду закордонних колег, всебічно й деталізовано розглядає одну з найпродуктивніших для формування професійної свідомості психолога – етичну компетенцію. Як зазначає автор, цю, менш звичну для розгляду, компетентність зазвичай або не виокремлюють в самостійну сферу компетенцій, або зовсім обминають увагою. Специфіка етичної компетенції психолога-практика полягає в тому,

що вона включає в себе все те, що відносять до норм повсякденної взаємодії, буденного етикету.

Матеріал кандидата психологічних наук О. Л. Нагули закладає теоретико-методологічну основу професійної підготовки студентів практичних психологів у напрямі просвітницько-консультативної діяльності щодо роботи з різними категоріями клієнтів стосовно формування у них усвідомленого батьківства та батьківської компетентності. Автор вбачає особливості просвітницько-консультативної діяльності психолога з батьками та молодими подружжями у досягненні триєдиної мети (просвітницької – підвищення психолого-педагогічної культури батьків, допомога у вихованні дітей за умови особистісного впливу батьків на їх виховання; пропедевтичної – ініційоване психологом чи батьками консультування з метою попередження виникнення проблем, помилок у батьківському вихованні; корекційної – допомога у виокремленні проблеми, знаходження шляхів її вирішення спільно з батьками). Опрацювання та засвоєння цих матеріалів сприятиме формуванню у студентів стійких професійних мотивів, відповідального ставлення до власного професійного й особистісного зростання у сфері компетентного батьківства.

В рамках статті «Студентська група як чинник набуття професійної компетентності» доцент О. Д. Кайріс аналізує проблему впливу студентської групи на процес формування професійної компетентності студентів, зокрема студентів – майбутніх психологів. Розглядаючи проблему, автор з'ясовує психологічний зміст тих групових явищ, процесів і механізми, що забезпечують формування професійної компетентності в умовах життєдіяльності студентської групи. Доведено, що професійні компетенції студентів, сформовані у зрілій студентській групі, є найважливішою умовою майбутньої успішної професійної діяльності.

Аналіз таких складових соціальних компетенцій студентів, як знання про соціально-психологічні явища міграції, маргіналізації, асиміляції дозволив доценту О. М. Тохтамишу виявити їх спільні закономірності та власну специфіку на теренах України. У статті розглянуто соціально-психологічні проблеми асиміляції й акультурації, прояви конформізму і збереження культурної ідентичності, які супроводжують найбільш поширений тип міграції в сучасній Україні – зумовлену економічними процесами трудову міграцію.

У результаті дослідження, проведеного доктором психологічних наук В. Р. Міляєвою, доцентом кафедри Н. К. Лебідь та Ю. В. Бреус окреслено психологічний портрет середньостатистичного студента соціономічного типу професій за параметрами прояву особистісної активності. На підставі розлогої системи емпіричних даних авторам вдалося проаналізувати систему життєвих смислів майбутніх фахівців соціономічних професій, їхні ціннісні орієнтації, рівні прояву базисних переконань, рівні домагань, потреби студентів у досягненнях, цілі, засоби і результати діяльності. Особливої уваги

заслуговує розроблена модель програми психолого-педагогічного забезпечення розвитку потенціалу особистості в освітньому середовищі ВНЗ.

Вибір абітурієнтів на користь професії психолога зумовлюється системою образів, які сукупно складають картину світу професій. У статті «Психосемантичний зміст картини світу професій абітурієнтів психологічних спеціальностей» автори зіставляють цей феномен у свідомості абітурієнтів, що здобувають першу вищу освіту, з тими, хто вирішив здобувати другу вищу психологічну освіту. Порівняльному аналізу піддано: психосемантичний зміст, яскравість та повноту образів, їх кількісні, якісні показники та взаємозв'язки. Встановлено зв'язки між суб'єктивною приємністю світу професій та віком абітурієнта, між структурою картини світу професій та професійною орієнтацією абітурієнта. Назагал, попри низку суб'єктивних відмінностей, абітурієнтам обох груп характерне сприйняття світу професій як позитивного і безпечного.

Доцент Н. М. Дятленко, розглядаючи лідерські якості студентів-психологів як складову їхньої професійної компетентності, аналізує низку умов для реалізації лідерського потенціалу майбутніх фахівців. Зокрема, в навчальній діяльності лідерський потенціал студентів реалізується в процесі вирішення навчальних завдань, у науковій роботі – через участь у різних наукових студентських товариствах, виступах на науково-практичних конференціях, тренінгах, проектах, програмах; у позанавчальний час – через громадську діяльність (волонтерський рух, участь у роботі органів студентського самоврядування, в молодіжних організаціях, творчих групах). Особливої уваги приділено розвитку мотивації студентів до лідерства як необхідної якості психолога, що сприятиме самоствердженню, самореалізації, упевненості в собі, набутті організаторських вмінь і навичок, що є дуже важливим у майбутній професійній діяльності.

Доцент кафедри Т. В. Циганчук пропонує нову технологію формування стресостійкості у студентів вищих навчальних закладів. У публікації проаналізовано моделі формування стресостійкості, розкрито зміст заходів програми з її підвищення у молоді. Розкрито мету і завдання програми, її змістову структуру, хід проведення тренінгових занять. Особливу увагу звернено на формування позитивного образу стресової ситуації, навчання когнітивному аналізу ситуації, прогнозування поведінки в залежності від обставин, актуалізацію навичок довільної релаксації та напрацювання досвіду застосовування прийомів і формул аутогенного тренування в стресових ситуаціях. Автор наводить дані перевірки ефективності програми в процесі атестації академічних знань.

У статті «Вікова зумовленість суб'єктивної оцінки стресових подій» (автори – доцент О. П. Таран і магістр Н. М. Макарова) розкрито питання стресу та стресових ситуацій, виявлено найбільш значущі стресові події. Виокремлено три вікові групи досліджуваних, проаналізовано їхнє ставлення до стресу та особливості переживання стресогенних ситуацій. З'ясовано, що

стресогенність ситуації, і відповідно, реакція на неї залежать від статі, віку, місця роботи та проживання, сімейного стану особистості. Швидкий темп життя, проблеми на роботі і вдома, вплив оточення чинять значний вплив на емоційний стан людини.

Сучасне суспільство потребує залучення до процесу свого розвитку професійних психологів, у зв'язку з чим зростають вимоги не лише до знань та вмінь, які отримують майбутні психологи під час навчання у вищому навчальному закладі, але, в першу чергу, до особистості професіонала. Одним із критеріїв, за яким можна характеризувати особистість, є цінності, оскільки саме вони виражають глибинні потреби і мотивують до певної дії або ж, навпаки, до бездіяльності. Статтю «Ціннісні орієнтації студентів-психологів з різними репертуарами життєвих ролей» (автори – доцент Т. В.Вакуліч і магістр О. Р. Рафіков) присвячено дослідженню взаємозв'язку між ціннісними орієнтаціями й тими життєвими ролями, які реалізуються студентами-психологами у суспільному житті.

Серед феноменів, що описують психологічну багатогранність особистості, окреме місце посідають самоактуалізація та захисні механізми психіки. Як показало дослідження О. М. Тохтамиша й О. А. Коноплі, студентам з більш високими показниками рівня самоактуалізації властиві менш виражені показники прояву дії захисних психологічних механізмів. Зроблено висновок: для розвитку якостей особистості, що самоактуалізується, найбільшу перепону складає психологічний механізм компенсації. Проте автори диференціюють несвідомі прояви дії цього механізму компенсації від компенсаторності і надкомпенсації як одних із провідних принципів реабілітаційної психології й аргументовано доводять зроблене розрізнення.

При обранні напряму кафедральних досліджень ми виходили з результатів аналізу тематики наукових досліджень психологічних кафедр інших університетів, короткий огляд якої наводимо нижче. Цей аналіз надав можливість зробити непряму оцінку міри представленості компетентнісного підходу до підготовки майбутніх психологів в освітянській науці України.

Наукова діяльність кафедр психології, як центральних, так і периферійних вишів країни, відіграє важливу роль у розвитку української науки й культури. Варто зважити на думку В. О. Кольцової про те, що співвідношення столичної й периферійної науки – явище історично змінне. Саме поняття «провінційна наука» відбиває аж ніяк не інтелектуальні, творчі можливості й потенціали провінції, а є функцією соціально-історичної ситуації, результатом державної наукової політики. Тому саме з науковою діяльністю регіональних ВНЗ сьогодні пов'язують перспективи подальшого поступу вітчизняної науки.

Тематика психологічних досліджень кафедр психології в Україні відбиває широкий діапазон гуманітарних проблем сучасного соціуму, тому й компетентнісний підхід у наукових дослідженнях психологічних кафедр ВНЗ

представлено різнопланово. У наукових темах більшості кафедр на перший план поставлено формування компетентностей студентів у подоланні суспільних проблем.

Так, кафедра психології та соціології Буковинського державного медичного університету розробляє наукову тему «Соціально-психологічні детермінанти творчого діалогу в процесі надання медико-психологічної допомоги». Вінницький державний педагогічний університет зусиллями співробітників кафедри психології в інтегрованому підході розробляє проблеми психологічного дослідження особистості та сприяння її розвитку. Науково-дослідною темою кафедри дошкільної педагогіки і психології Рівненського ДГУ є «Гуманізація навчання і виховання дітей дошкільного віку». Кафедрою психології і педагогіки Запорізького педагогічного університету досліджується специфіка гендерного виховання студентів – соціальних педагогів.

Зважаючи на недостатню розробку, особливо актуальними є дослідження маловідомих, проте суспільно значущих проблем. Зокрема, актуальною є наукова тематика кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейський університету ім. Лесі Українки «Вікові та педагогічні виміри психогенези особистості: норма і девіація». Базовим вектором наукового розвитку кафедри є такі тематичні дослідження: психологія депривації та ресоціалізації; спеціальна психологія; психологічний супровід та розвиток дітей з особливими потребами; психологія навчання і виховання. психологія важковиховуваності; психологія девіантної поведінки; екологічна психологія.

Зусилля викладачів багатьох кафедр спрямовані на пошук прогресивних психологічних і педагогічних технологій – від дошкільної до післявузівської сфер діяльності. Зокрема, кафедра практичної психології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького розробляє тему «Психологічні основи гармонізації освітнього простору: проектування, моделювання і експертиза збереження здоров'я, професійного зростання майбутніх фахівців».

Активно досліджуються основні закономірності розвитку дитини, питання реабілітації, компенсації та соціально-психологічної адаптації дітей і підлітків у масових та спеціальних закладах освіти. З цією метою, наприклад, до наукового потенціалу психологічних кафедр Херсонського державного університету залучаються практичні психологи, дефектологи, методисти, соціальні педагоги та соціальні працівники. Мається на увазі, зокрема, впровадження у практику діяльності вчителів, практичних психологів, дефектологів, логопедів новітніх технологій розвитку здібностей дітей, інтеграції знань у корекційно-розвивальній роботі тощо. Ось лише деякі напрями роботи:

- науково-дослідницька робота з проблем виховання та розвитку дітей з фізичними та психічними (психофізичними) порушеннями; виховання

обдарованих дітей – дошкільнят, школярів, студентів у родині, дитячому садку, школі; розвиток творчого потенціалу дітей;

- узагальнення досвіду педагогічних колективів та практичних психологів у спеціальних закладах з диференційного навчання та виховання дітей з затримкою психічного розвитку, у масових освітніх закладах з проблем навчання та виховання дітей та підлітків у дитячому садку, школі;

- проведення консультацій спеціалістами кафедр практичної, загальної та соціальної психології психологам, дефектологам, логопедам, вчителям, вихователям з індивідуально-диференційованої роботи з окремими дітьми та підготовці програми з корекційно-розвивальної роботи;

- консультування батьків з питань навчання та виховання дітей та підлітків;

- розробка програм і методів психологічної діагностики та корекційно-розвивальної роботи з дітьми різних категорій.

Результати кафедральних наукових досліджень та розробок активно впроваджуються у навчальний процес, у практику діяльності закладів освіти, дитячих садків, медичних закладів тощо. Зокрема, викладачі кафедр працюють у тісному контакті зі шкільними психологами міст і сіл, фахівцями дитячих садків, міських соціально-психологічних центрів для молоді, з психологами-працівниками міліції, управління пожежної безпеки, клінік. Так, наукова діяльність кафедри психології Херсонського державного університету передбачає розробку й апробацію програми психолого-педагогічного супроводу дошлюбних втосунків та сім'ї; забезпечення переходу усвідомлення себе та партнера від людини як засобу до людини як самоцінності.

Аналіз проблематики компетентнісного підходу до підготовки практичних психологів дозволив сформулювати дві науково-практичні проблеми: проблему ідентифікації компетенцій студентів та проблему кваліметрії провідних компетенцій майбутніх фахівців.

Логіка вирішення першої з них – проблеми *ідентифікації компетенцій* – передбачає необхідність розпочинати роботу зі створення Моделі ключових компетенцій практичних психологів. Назагал модель ключових компетенцій, або KCL (Key Competencies List), – це перелік необхідних знань, практичних навичок і особистісних властивостей, необхідних для якісного виконання функціональних обов'язків певної посади. Створена на базі теоретичного та емпіричного аналізу, Модель ключових компетенцій практичного психолога має включати в себе низку компетенції (здатність застосовувати знання, уміння, успішно діяти), серед яких виділяють:

1. Профільні (власне, професійні, базові знання, вміння та здатності особистості): зокрема, володіння методами комп'ютерної психодіагностики, методами психотерапії та психокорекції, експериментального дослідження

груп, колективів; вміння аналізувати експериментально-психологічні дані; вміння розпізнавати, розв'язувати та коригувати конфліктні ситуації тощо.

2. Стратегічні (описують здатність психолога до стратегічного мислення, прогностичний потенціал його діяльності): виявлення схильностей, здібностей людини та перспектив її розвитку; застосування методів вивчення груп та колективів, особливостей керівників і підлеглих та прогнозування результатів їхньої діяльності.

3. Рольові (описують соціальну активність, індивідуальні якості, здібності психолога), такі як: створювати дійові системи комунікацій із вітчизняними та зарубіжними колегами, розуміти етику ділового спілкування з представниками країн різних культур; пропагувати здоровий спосіб життя, стимулювати активний стиль поведінки і мотивацію професійної кар'єри, позитивне світосприйняття.

4. Функціональні (здатність реалізувати свої професійні функції у максимально ефективний спосіб): здатність до ефективних комунікацій, взаємодій; психологічне забезпечення ефективного формування і розвитку особистості з урахуванням її індивідуальних особливостей; забезпечення оптимальної діяльності груп, колективів, об'єднань з урахуванням їхніх соціально-психологічних особливостей.

З метою подолання проблеми надто широкого розмаїття маркерів професійних компетенцій вважаємо за необхідне застосування низки психодіагностичних процедур, які дозволять кваліфікувати компетентність студентів, на підставі чого оцінити ступінь відповідності наявних компетенцій до вимог навчального плану підготовки, робочих програм, програм практики тощо.

Вирішення цієї проблеми висуває необхідність пошуку, аналізу, добору і впровадження науково обґрунтованих методів психодіагностики професійних компетенцій студентів, розробки батареї тестових завдань для діагностики наявних компетентностей та оцінки освітніх результатів – тобто постає *проблема їх кваліметрії*. У цьому контексті на своє дослідження заслуговують ті індивідуально-психологічні особливості студентів, які демонструють прогностичний потенціал в якості критеріїв їх відповідності професіограмі та психограмі практичного психолога.

Таким чином, синергійні моменти, характерні для загальної ситуації розвитку освітянської психологічної науки в Україні, виявляються у зростанні практичної орієнтованості психологічних досліджень, у розширенні сфери підготовки психологічних кадрів, у науковому й організаційному зміцненні психологічної науки. Провідними умовами виконання наукових досліджень є: кадрова, технічна й методична забезпеченість діяльності кафедр, а по завершенню дослідження – можливість врахування його висновків у формуванні навчальних планів підготовки фахівця.

Серйозним фактором стримування цього поступу залишається недостатнє фінансування науки. Зокрема, жодна з доступних для публічного ознайомлення наукових тем кафедр психології не виконується за рахунок грантів Президента України. Подальша активізація діяльності освітянської науки на виконавському рівні кафедр може бути пов'язана з набуттям ними більшої самостійності у визначенні напрямків і шляхів розвитку, а також належної фінансової підтримки науки як з боку держави, так і з боку недержавних джерел фінансування.

Бажаємо читачеві приємного і корисного читання!

Лозова Ольга Миколаївна,
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри практичної психології Інституту людини
Київського університету імені Бориса Грінченка.